

Bakos István

A nemzeti összetart(oz)ás képessége

– egy régi *HITEL*-es válasza

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Kedves Endre!

2019 novemberében küldött fölkérő leveled – határidős munkáim nyomása alatt is – fölrázott. Trianon és a rendszerváltoztatás kapcsán, nemzetünk sorskérdéseiről szólva, vissza-visszatérő vajúdásaim fájó pontjaira tapintottál fölvetéssel. Az eszmecesteréből, úgyis, mint egykori állami köztisztviselő – aki több ízben ellenzékbe került, illetve szorult a pártállami reformok, majd a rendszer-váltó kísérletek során –, nem vonhatom ki magam. Naplót nem vezettem, nem vezetek, de számadást a *Közszolgálatban* című könyvem megjelenése óta (Bp., 1994, Püski, 571), folyamatosan készíték sorsunk, közérzetünk alakulásáról, közérdekű munkáimról. A *Hitel*ben is publikáltam belőlük, s – akárcsak Nagy Gazsi és Nagy László, Utassy, Csoóri, Kányádi, Oláh Jani, Kiss Bence, Döbrentei Kornél, illetve *HITEL*-es szerzőitek zöme – én is a betegek vagyunk rendszerváltó közelmúltunk közéleti lejtmenetének, gazdasági, szellemi tékozlásainak... Egyetértek veletek. Magunk is részesei voltunk és vagyunk akarva, akaratlanul e folyamatnak. Akkor is, ha küzdünk ellene, még inkább, ha hallgatagon tűrjük. „Sorsunk nálunk nagyobb hatalmak kezében van, de jellemünk a magunkéban” – vallotta az Eötvös Collegium egykori, bölcs igazgatója, Keresztury Dezső. Másokkal együtt őt is kikezdte a *Szellem a célkeresztben* című könyv szerzője, amit azonnal szóvá tettem Csoóri Sándor barátunknak. Nem köszönte meg, de írásában – a te olvasatodban – visszaigazolta. Köszönöm, hogy erre rávilágítottál. Szerintem sokat ártott e rossz szellemben fogant, „felderítős” könyv Sándor jó hírnevének. Sajnos a róla elnevezett alapítvány sem oly nyitott, mint Ő volt. Pl. a szellemi örökségét gondozó, általa alapított, vezetett *Hitel*, illetve a Bethlen Gábor Alapítvány is kimaradt a Csoóri Sándor Közalapítvány támogatóitjai köréből. Nekem Vekerdi László volt a mesterem, kalauzom Németh Lászlóhoz, a magyar szellemiség egyetemes képviselőihez. Tőle sok olyat tanul-

BAKOS ISTVÁN (1943) művelődéskutató, közíró. 1980-tól a Bethlen Gábor Alapítvány munkatársa. Az induló *Hitel* egyik szerkesztője. a Magyarok Világszövetségének 1994–99 között főtítkára.

tam, amire az induló *Hitel* vezető szerkesztőinek nem volt hallása. Fájdalmas volt, hogy hiába kértem és kínáltam föl kéziratait, alig kapott helyet induló lapunkban. Folytathatnám Gazsi panaszait számos példával, de nem táplálom a magunk keserűségét tovább... Ehelyett közreadom – az ország EU-csatlakozása idején – 2004. április 28-án elkészült, mindmáig nem publikált interjúmat, amely most, a kultúrharcos időkben, talán érvényes tanulságokkal, tényekkel szolgálhat a jóra bátor ifjú nemzedék számára.

*

Az EU-csatlakozás napján koncepciók eljárás áldozatává vált a hazai hungarológiai oktatás és kutatás legfontosabb bázisaként ismert Balassi Bálint Intézet (BBI) volt főigazgatója, Ujváry Gábor. Jelképes üzenetként is felfogható, hogy Ujváry Gáborral, aki évekig volt a bécsi Collegium Hungaricum tudományos igazgatója, a BBI alapító főigazgatója, éppen európai uniós csatlakozásunk ünnepi napján közölte az Oktatási Minisztérium (OM) a leváltását, mégpedig stílszerűen – mindenfajta indoklás nélkül. Napra pontosan akkor, amikor a magyar az unió hivatalos nyelvéné vált.

Magyar Bálint miniszter 2003 őszén a hungarológiai szakma színe-java előtt ígéretet tett arra, hogy a BBI gondokat egy-két hónapon belül orvosolják, ám nem történt semmi. Azaz mégis; az intézmény költségvetési támogatását jelentősen csökkentették. Emiatt 160 Mft köztartozásuk keletkezett, amit Pálfi Ferenc, a kinevezett miniszteri biztos rosszindulatúan, csőd-közeli állapotként írt le, amiért a főigazgatót tette felelőssé.

Minden akadály elhárult a gazdaságos működtetés elől, miután Ujváry Gábor történészt és más vezetőket sikerült eltávolítani, a kormányzat is elérkezettnek látta az időt kétszázmillió forintos költségvetési támogatás odaítélésére a Pálfi vezette BBI-nek. Talán az oktatási miniszter úgy gondolta, hogy a Balassi Bálint- emlékévé közepén jobban meg tud felelni a tudományos kihívásoknak az a miniszteri biztos, aki „civilben” a tárca vagyoni védelmi főosztályának a vezetője, mint egy széles körű hazai és nemzetközi szakmai elismertségnek örvendő történész-kandidátus? Aki „mellesleg” a BBI alapító igazgatója, kezdeményezője és első kidolgozója volt a Balassi- emlékévének? Nyilvánvaló, hogy a személycserék során a nemtelen bosszúállás munkált a liberális állampárt vezetőiben az alapszerződések, a gazdatüntetések és a budavári Teleki Pál-szoborügy miatt dúló, lázongó tiltakozások közepette, amelynek én is a részese voltam.

Pálfi József vezérigazgató, a Nemzeti Tankönyvkiadó későbbi privatizátora – a *Haza a magashan* című magyar nemzetismeret tankönyvünkkel együtt – 2013. év végén engem túrt ki a Nemzeti Tankönyvkiadóból. Kényszernyugdíjazásomtól Ujváry Gábor eltávolításáig, félállásban a BBI szerződéses munkatársa voltam. A www.nemzetismeret.hu honlap és hírportál létrehozásával foglalkoztam, amit később Hatos Pál főigazgatósága alatt levettek a BBI honlapjáról. Zord időket éltünk. Ekkor készítette velem az alábbi interjút dr. Németh Noémi, a BBI munkatársa, amit már nem publikálhattunk.

A Hungarológiai kutatások intézményes megújulásáról

Dr. Németh Noémi interjúja Bakos Istvánval

– *Interjút szeretnék készíteni Önnel az MKT kutatásának második fázisához. Azt tudjuk, hogy Ön 1987 és 1990 között a Művelődési Minisztériumban dolgozott, majd 1990-től 1994-ig a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felsőoktatási és kutatási főosztályvezetőjeként működött. 1994 és 1998 között a Magyarok Világszövetségének főtájkára volt. Én azt hiszem, hogy ez elegendő ahhoz, hogy ehhez a második fázisban elkészítendő interjúhoz alapot szolgáltasson az információk terén. De szeretném azért megkérdezni, hogy van-e esetleg olyan más terület, amelyet nem említettem, és amit Ön igazán fontosnak tart megemlíteni?*

– Igen, ebből a szempontból fontos lehet, hogy én 1976 márciusától 1978 decemberéig a kormány akkor alakított Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságának (TKB) a titkára voltam. Köpeczi Béla volt az elnöke, és ebben az időben, a TKB keretében kezdtük el szervezni azt a nemzeti kutatási programot, ami a „Történelmi Kulturális Hagyományaink és Emlékeink Komplex Kutatása” címet viselte, s amelynek eredményeként tulajdonképpen az egész hungarológiai kutatás olyan kormányzati és állami támogatottságot nyert, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy intézményrendszere is alapvetően, gyökerében kezdjen újjáalakulni.

Ennek eredményeként jött létre Juhász Gyula vezetésével a Magyarságkutató Intézet az Országos Széchényi Könyvtár keretében, s alakult ki egy olyan kutatócsoport, illetve intézet, amely a hungarológiai kutatást fő hivatásként végezte. Igaz, hogy előtte is voltak hungarológiai kutatások a különböző egyetemeken, tanszékeken, de valójában a Magyarságkutató Intézet vált az OTTKT TS/4 (Történelmi Kulturális Hagyományok Komplex Kutatása című) főirány intézményi központjává. E program vezetője Klaniczay Tibor irodalomtudós akadémikus volt. Az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv (OTTKT) hat társadalomtudományi főiránya szervezőkutatóival együttműködve dolgoztam a koordináló TKB Munkacsoport vezetőjeként.

A nemzeti K+F program keretében gyakorlatilag összetaboroztuk a hazai hungarológiai kutatók derékhadát; Debrecenről Pécsig, Budapesttől Párizsig és Londonig. A magyarságkutatóval foglalkozó embereket Klaniczay Tibor irányította a TKB keretében; feladatokat adott, támogatást nyújtott ahhoz, hogy azokat végrehajtsák. A fiataloknak is módjuk volt rá, hogy részt vegyenek ebben a programban, tehát a fiatal utánpótlás-nevelés gyakorlati célját is szolgálta a TKB. Ez számomra azért fontos, mert későbbi tevékenységem részben összefüggött e témával, mivel a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságtól eltávozva, 1979-től az Oktatási Minisztérium Tudományszervezési- és Informatikai Intézetében (TII) lettem tudományos főmunkatárs. Fő feladatomban a tárca társadalomtudományi és humán kutatásainak koordinációja volt, amely minisztériumi „berendeléshez” vezetett, s ottani munkám részévé vált.

A TII-ben vezettük be Magyarországon elsőként a pályázási rendszert a hetvenes évek végén. Ezt a pályázati rendszert a kényszer szülte: a kevés pénzügyi forrás hatékonyabb felhasználásának szándéka. Azelőtt csak kiosztották a „megbízható” tudósoknak a feladatokat, hozzáadták a pénzt, és gyakorlatilag az tör-tént, amit a pártközpont, illetve a főhatóság elrendelt. Főleg a társadalomtudományok területén. Ezekben a kutatásokban a pályázatás változást hozott, mert a kutatók, oktatók elgondolása, önállósága is némi lehetőséget kapott azáltal, hogy pályázhattak, és amennyiben a pályázatot úgy ítélte meg a bíráló bizottság, akkor támogatást is nyújtottak kutatásaikhoz. Intézetbeli kiváló kutatás-szervező kollégáimmal és elismert szakértőkkel együtt szerveztük a folyamatot, s a kutatások eredményeit országszerte helyben, szakértők közreműködésével, ellenőriztük. A Tudományszervezési és Informatikai Intézetben végzett munkám eredményeként kért be a tárcahoz Köpeczi Béla miniszter azzal, hogy a tárca bizonyos szervezési, pályázati – a humán erőforrások világbanki kölcsön elő-készítő – munkálataiban vegyek részt a minisztérium keretében. 1987–88-ban még berendelt munkatárs voltam, tehát nem minisztériumi főtisztviselő. Minisztériumi munkám egyike volt a határainkon túli magyarokkal kapcsolatos kutatás és támogatás intézése, amellyel azonban már (pénz, paripa és más fel-tételek nélkül) Glatz Ferenc miniszter bízott meg.

– *Tehát mondhatjuk azt, hogy a hungarológia, illetve annak a határon túli oktatási része, továbbá a tudományszervezés, koordinálás, az intézmények létrehozása volt az Ön fő területe?*

– Így van, a fő munkaterületem: a kutatás-szervezés volt. Elsődlegesen a tár-sadalomtudományi kutatások szervezése, de társadalomkutatással természetesen tartalmilag is foglalkoztam, és elég sokat publikáltam is e témakörben. Vekerdi László tanárommal együtt *Kutatómunkások* címmel közös könyvet írtunk a „Magyarország felfedezése” sorozatban. Ez volt az első honi tudomány-szociográfia; kéziratunk kiadását a lektor-cenzorok a hetvenes évek elején letil-tatták (ld. *Közszolgálatban*, 26–51). Később, 1981-ben a *Tiszatájban* „Társadalom-tudományi kutatások vidéken” című írásom kapcsán eszmecsere zajlott több mint tíz hozzászólóval, a tudományművelés vidéki lehetőségeiről. Akkor a leg-jelesebb kutatók méltattak arra, hogy elképzeléseimhez hozzászóljanak és a ma-guk véleményével gazdagítsák azt. Egy részük sajnos már halott (Grezsa Ferenc, Hársfalvi Péter, Juhász Gyula). Megállapítottuk, hogy túl centralizált, Budapest központú a magyar tudományos élet, és ezen belül főleg a humán kutatások, és felvázoltuk mennyire kellene és miként lehetne ezt a vidéki egyetemekre, illet-ve a határon túli kutatókra is építeni. Ilia Mihály, Vekerdi és azok sem tudtak a mostoha helyzeten változtatni, akik még ebben a vitában részt vettek.

– *És Önnek akkor mi volt a véleménye?*

– Az, hogy nem szabad egyközpontúvá tenni hazánk szellemi életét, hanem – ez volt a vita lényege – újra kell élesztenünk a regionális egyetemeket. Isme-retes, hogy akkor szét volt darabolva a magyar felsőoktatás: tizenegy főhatóság irányította a magyar egyetemeket és főiskolákat; az orvosi egyetemeket, az

Egészségügyi Minisztérium, az agráregyetemeket és főiskolákat a Földművelési Minisztérium, a műszaki egyetemeket, főiskolákat a Nehézipari meg a Könyvnyúipari Minisztérium és így tovább. A Rákosi-korszak sajnálatos szüleménye volt ez a széttagolt felsőoktatási és kutatóbázis. A diktátorok nem akarták azt, hogy a magyar szellemi élet egységben mutakozzék, hiszen az önkényuralom lényege, hogy a régi intézményrendszert széttagolja, a szellemi életet megtörje, saját szolgálatába állítsa. Az egyetemek és a szellemi-tudományos műhelyek így a pártállam közvetlen irányításával – a tárcák révén – széttagoltan és anyagi függőségben léteztek. Nem is tudott kialakulni az akadémiai és egyetemi autonómia igazán, hiszen központilag vezérelt, de rendkívül széttagolt volt a honi szellemi élet, amelynek káros hatásait még ma is érzékeljük. A Művelődésügyi Minisztérium szerepe, hatásköre mind a tudományban, mind pedig a felsőoktatásban eléggé szűk területre korlátozódott akkor, és mi ezt igyekeztünk helyreállítani a regionális egyetemekkel, egy európai típusú önkormányzattal működő intézményi rendszerben.

– Az 1989 utáni időszakban már fölmerült az integráció, az egységesítés terve a magyar mint idegen nyelv, hungarológia kutatások és oktatás, intézményrendszer területén. A klebelsbergi hagyományokra támaszkodva egységes intézményrendszert akartak létrehozni.

– Nekem, mint vezető köztisztviselőnek, a rendszerváltás után az volt az elsődleges szempontom, hogy miként lehet egyesíteni az erőket, és hogyan lehet hatékonyabban működtetni az egész intézményrendszert; a magyar mint idegen nyelv oktatása, a magyarság jó hírének külföldi gyarapítása, a magyar kultúra külföldi népszerűsítése, terjesztése érdekében. Dr. Kósa László irányításával egy arra hivatott öttagú szakértői bizottságot kértem föl Andrásfalvy Bertalan miniszter úrral, akik 1991 végén előterjesztést nyújtottak be „A hungarológia intézményrendszere és hazai háttérbázisának megújítása, feladatai” címmel, amelynek tervezetét augusztusban a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus is megtárgyalta, majd októberben az MKM miniszteri értekezlete fogadta el (megjelent: *Magyar Felsőoktatás*, 1991/6–7. szám). Sajnos a Külügyminisztérium a hungarológiai törvénytervezetet akkor megfúrta.

– *Hogyan integrálódott az 1989 utáni magyar támogatáspolitikai rendszerébe, illetve hogyan látja a magyar támogatáspolitikát a változások után?*

– Ott kezdeném, hogy e tekintetben nem volt gyökeres változás. Azzal ugyanis, hogy az 1980-as években létrehoztuk a nemzeti hagyományok komplex kutatása főirányt – ennek az anyagi háttere, illetve azok a szellemi nagyságok, akik itt a hazai és külföldi tudományos életben elég jelentős szerepet játszottak –, a programvezetők biztosították azt, hogy a kooperáció és koordináció megvalósuljon. Szinte tárcáktól, főhatóságtól, pártközponttól függetlenül, illetve azoknak az eltűrő, megengedő magatartásával együtt. Ennek tudható be, hogy Klaniczay Tibor, Köpeczi Béla mellett szóhoz jutottak Juhász Gyula, Benda Kálmán, Grezsa Ferenc, Vekerdi László, Andrásfalvy Bertalan és sorolhatnám tovább, hogy még ki mindenki, köztük a fiatal kutatók: Kőszeghy Péter – aki

a főiránynak a titkára volt –, Jankovics József, Szögi László, vagy Monok István Szegeden, Görömbei Andrásék Debrecenben, mások Pécsen, Kolozsváron, Pozsonyban, Újvidéken vagy Rómában. A magyarságkutatással, hungarológiával foglalkozó emberek ebben a főirányban fórumot találtak a maguk tudományos nézeteinek és tudományos eredményeinek a közlésére, annak a megvitatására is. Ebben az Akadémiának jelentős szerepe volt, de még jelentősebb volt a TS/4 főirány szerepe, amely tulajdonképp keretet, támogatást nyújtott a programban közreműködők számára.

A rendszerváltás úgy ért bennünket, hogy én akkor már elég tevékenyen részt vettem az 1987-es lakiteleki találkozó szervezésében, majd a Magyar Demokrata Fórumban is közreműködtem. A nemzetépítő mozgalomként indult Magyar Demokrata Fórumnak nagyon fontos célja volt, hogy a magyarság – múltjának ismeretében – öntudatosan, önérzettel tudjon a jövő felé nézni. Ennek a szellemi magnak a közös eszmecseréi, vitái, fórumai során természetesen nagyon sok szó esett arról, hogyan lehetne a Klebelsberg–Magyary Zoltán-féle hungarológiai koncepciót újraéleszteni. És itt nekem nagyon nagy szerencsém volt a barátaimmal. Talán még előbb meg kellett volna említenem, hogy mint Eötvös-kollégista olyan közegeből kerültem az értelmiségi létbe, amely a magyarságismerettel, magyarságkutatással nagyon szoros kapcsolatban állt. Olyan kollégista kortársaim voltak, mint Kósa László, Gereben Ferenc, Kiss Gy. Csaba, Szövényi Zsolt, Albert Jóska, Nagy József Zsigmond, és jöttek az ifjabbak, akik között természetesen az ember sokat tanult, meg hát maga is igyekezett helytállni és tájékozódni arról, hogy miként is van ez. És hát a kollégiumban a magyar mint idegen nyelv oktatására is külön felkészítő tanfolyamok voltak. Bárczi Géza, Szathmári István, Pusztai Ferenc, tehát jeles magyar nyelvészek bejártak hozzánk, és konzultáltak ott a hallgatókkal, ami hozzájárult szemléletünk alakulásához.

– *Ez egy fakultatív tárgy volt?*

– Nem fakultatív tárgy volt, hanem az Eötvös Kollégiumban rendszeresen voltak a szakkollégisták számára kötelező órák, és ebbe a kötelező óraválasztékba beletartozott a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia tanulása is. Sok külföldi diák élt velünk együtt, főleg ők jártak ezekre.

– *Népszerű tárgy volt?*

– Én nem tudom megítélni, mert magam nem oda jártam, hanem irodalomra – Czine Mihály és Kiss Ferenc szemináriumaira –, szociológiára és angolra, de úgy tudom jók, érdekesek voltak, külföldi kollégista társaim kedvelték őket.

– *A változások után mi volt az, ami Ön munkáját befolyásolta, meghatározta?*

– Miután megtiszteltek azzal, hogy engem kértek fel a Nemzeti Megújítás Program felsőoktatási fejezetének az elkészítésére, abban volt némi szerepem. Nekem ott, többekkel konzultálva végig kellett gondolnom azt, hogy a magyar felsőoktatást hogyan kellene és hogyan lehet megújítani. Azért vállaltam el, mert voltak előzményei, hiszen már az 1980-as évek közepén Régió–Tudomány–

Egyetem címmel a *Magyar Tudomány* című lapban közöltem az elképzeléseimet, hogy miként lehetne a magyar egyetemi szisztémát az európai rendszerhez visszailleszteni. Egyetemeinket ugyanis felsőoktatási szakintézményi hálózatokká szervezték át, azt, ami korábban egységes volt, tudományegyetemi és regionális egyetemi funkciókat egyaránt ellátott. Kutatásaimnak jelentős hatása volt abban is, hogy Andrásfalvy Bertalan miniszter engem bízott meg a felsőoktatási és kutatási főosztály vezetésével. Minisztériumi múltam is jó benyomást tett rá. Egyik ilyen teendőm volt 1987–90 között a minisztérium K+F tevékenységének intézése, szervezése, a másik feladatomból volt, hogy a határon túli magyarokkal és határon túli magyar intézményekkel foglalkozzam. Kezdetben egyedül foglalkoztam az akkor már elég nagy számban ideszivárgó hallgatóknak az elhelyezésével, ami rettenetesen megterhelte, mivel kiszámíthatatlan és eléggé anarchisztikus volt az ő ideáramlásuk abban az időben, főleg Erdélyből jöttek.

– *Tehát nem volt meg a rendszer, az intézményi háttér, ami alapján idejöhettek?*

– Egyáltalán nem volt meg, „beestek” ide az országba, és jelentkeztek az egyetemen, jelentkeztek a minisztériumban. 1989-ben volt olyan időszak, hogy az én szobám előtt több száz ember állt, mert ide akartak jönni tovább tanulni. Én voltam az, aki fogadta őket, közben nem volt erre akkor se pénz, se posztó, semmi. Csak az egyetemek jó szándékára hagyatkozhattunk, hogy fogadják vagy nem fogadják őket. De mit lehetett tenni ezekkel a fiatalokkal? Akkor még oly nagymértékű volt a magyar társadalomnak a szolidaritása, hogy tulajdonképpen majdnem minden arra érdemes és a felsőoktatási képzésre alkalmas fiatal viszonylag jó eséllyel tudtam ajánlani az intézmények figyelmébe, befogadták őket. Ebben az időben bizonyos felvételi vagy különbözeti vizsgát tettek, és folytatták tovább Magyarországon a tanulmányaikat, mert nagyon sok olyan fiatal jött át, aki már ott megkezdte az egyetemet, és aztán átiratkozott ide Magyarországra.

– *Erdélyen kívül minden területről jöttek?*

– Akkoriban főleg Erdélyből menekültek, aztán később már természetesen jöttek a Vajdaságból, Felvidékről, Kárpátaljáról is. De abban az időben, tehát az 1988–89-es évekbeli minisztériumi munkám időszakában, Erdély állt előtérben. Amikor én főosztályvezető lettem, az első dolgom az volt, hogy leültem a határon túli vezetőikkel, és kialakítottunk egy rendszert. Tisztáztuk hogyan leszünk képesek és miként szándékozunk támogatni a magyar tannyelvű felsőoktatást a határon túl. Hogyan segíthetünk gondjaik megoldásában a magyar (hazai) intézményekkel közösen. Ekkor találtuk és dolgoztuk ki a „kihelyezett tagozatokat”, amiből aztán később egész kis intézményhálózat nőtt ki. Nekünk minden szempontból, anyagilag és az ottani magyarság megtartása érdekében is alapvető szándékunk volt, hogy lehetőleg a szülőföldjükön tanuljanak tovább magyarul a határon túli fiatalok. Mivel azonban a román, a szlovák, a szerb és az ukrán egyetemek nem vettek föl kellő számban magyar hallgatókat, az anyanyelvű képzés lehetősége is korlátozott volt, ezért támogatást adtunk a magyar

egyetemeknek és főiskoláknak, hogy a határon túl kihelyezett tagozatokat létesítsenek, nyissanak az ottani önkormányzatokkal, egyházakkal, alapítványokkal összefogva. Így nyílt önálló tagozata Kárpátalján, Beregszászon a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolának, Felföldön, Dunaszerdahelyen, a Győri Tanítóképzőnek, a Közgazdasági Egyetemnek Komáromban és Királyhelmeceken, Délvidéken, Zentán a Kertészeti Egyetemnek, Erdélyben több egyetem és főiskola is létesített kihelyezett tagozatot. Nekünk, a Magyar Államnak, sokkal olcsóbb volt, hogy inkább a magyar professzorok utazzanak oda, és az ottaniakkal összefogva helyben folyják az oktatás, minthogy több ezer hallgatót fogadjunk az amúgy is túlterhelt hazai kollégiumokba, tanintézményekbe. Ezért aztán itthon megszabtuk az éves keretszámot: maximum 1100 hallgatót, amennyit – minisztériumi támogatással – a határon túlról fölvehettek. Ennek ellenére majd' háromszor ennyi határon túli diákot vettek föl az egyetemek. Azután meg kapaszkodtunk, és próbáltunk minden erővel és eszközzel segíteni abban, hogy helytálljanak, s ha végeztek, lehetőleg menjenek haza. De nem mentek, a többségük itt maradt.

Külön ösztöndíj-szisztémát kellett a határon túli diákoknak kialakítani, létrehoztuk a Márton Áron Kollégiumot, ami már a Nemzeti Megújulás Programjában is szerepelt. Tehát már akkor gondoltunk arra, hogy a határon túlról – mivel bizonyos területeken nincs magyar nyelvű felsőoktatás – fogadjunk diákokat, de a tömegoktatást azt tartjuk a határon túl. Tehát ez volt az egyik fontos feladatunk.

A másik, amit elősegítettem, az a minisztérium egységesítése, egyesítése. A hagyományos Vallás- és Közoktatási Minisztérium szisztémájához való visszatérés során arra törekedtünk, hogy a külföldi magyar intézetek és a magyar tanszékek és lektorátusok tevékenységét lehetőleg egy egységben kezeljük. Ne külön, mint korábban volt, amikor a Kulturális Kapcsolatok Intézete felügyelte – talán a Külügyminisztérium, vagy egyenesen a pártközpont irányításával –, és gyakorlatilag ők határozták meg, hogy a külföldi magyar intézetekben milyen tevékenység folyhat. A magyar mint idegen nyelv oktatása, a lektorátusok nem voltak annyira fókuszban, tehát az ő tevékenységük politikailag nem volt annyira lényeges, mert az elsősorban szakmai munka. A külföldi magyar intézetek kulturális és tudományos kutatási rendszerében 1945 után viszont főként a pártállami propaganda dominált, és nem az, amit eredetileg Klebelsbergék és Magyary Zoltánék létrehoztak. Ezt kellett nekünk, illetve ezt szerettük volna megfordítani azzal, hogy teljessé is tegyünk a külföldi magyar intézetek, a Collegium Hungaricumok hálózatát. Terveztük akkor az intézményhálózat bővítését. Londonban például én voltam kinn, tárgyaltam az egyetem rektorával, föl is ajánlott egy épületrészt, ahol az Intézetet létrehozhattuk, és olcsón működtethettük volna. Sajnos a kulturális államtitkárunknak más elképzelése volt, így nem valósulhatott meg e terv. Akkor még elég erős volt a segítő szándék a nyugati országok részéről. Ugyanez volt a helyzet Bécsben, ahol éppen Ujváry Gábor meg talán Szögi László voltak kinn. Az osztrákok egy szép kastélyt

ajánlottak a város közepén a kényszer CH épülete helyett, jutányos áron. Hát ezt sajnos a Külügyminisztérium ellenkezése miatt elügyetlenkedtük. Igaz, hogy a külföldi magyar intézetek irányítása visszakerült a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz, de az épület tulajdonlapja náluk maradt. Nem tudtunk velük zöldágra vergődni! A tárcasovinizmussal a rendszerváltás elején rengeteget kellett küszködnünk az egyetemi szisztéma átalakítása, korszerűsítése, az első magyar felsőoktatási törvény megalkotása során is. A külföldi magyar intézményhálózat korszerűsítésénél is súlyos gondunk maradt, hogy a tárcák sovinizmusa erősebb volt, mint amit az ésszerűség és a nemzeti érdek diktált volna.

– *A támogatási koncepcióról sok mindent elmondott már, de szeretne-e hozzátenni még valamit, ami a szolgálati ideje alatt a Magyar Köztársaságra jellemző?*

– Megemlítem az intézményrendszer fejlesztését, illetve a külföldi ösztöndíjrendszer bővítését. Az ösztöndíjrendszernél hál' istennek azt sikerült elérnünk, hogy a külföldiek – németek, angolok, franciák – segítségével révén 1990-től sokkal több ösztöndíjat kapott Magyarország, nagyobb ösztöndíjkeretet, mint korábban. Úgyhogy megtöbbszöröztük a külföldön részképzésben vagy külföldi tanulmányutakon részt vevő hallgatóink és kutatóink számát. A kutatótanároké is hatványozottan emelkedett, mint az előző időszakban. Másrészt nagyon sok külföldi oktatót hoztunk be, mert akkor indítottuk azt az idegen nyelv-oktatási programot, aminek eredményeként jelentős mértékben növekedett a nyugati nyelvek iránti érdeklődés az iskolákban. Át kellett állni a kötelező oroszról a kötelezően választható angolra, franciára, németre. Ezt az átállást a British Councilal, a Goethe Intituttal és másokkal, még az Üdvhadsereggel is szövetkezve, jól képzett fiatal külföldi tanárokkal segítette a minisztérium. Egyidejűleg gondoskodnunk kellett a hazai idegen nyelvi tanárok képzéséről és átképzéséről. Különösen az orosz tanárok átképzési programja volt nehéz, a mi nyakunkba hullt nagy teher, amit szintén a külföldiek segítségével oldottunk meg. Kivitték őket háromhetes, öthetes átképző kurzusokra, és azokban, tehát az adott idegen nyelvi közegben tudták viszonylag gyorsan elsajátítani az orosz helyett tanítandó új nyelvet.

A magyar mint idegen nyelv oktatásával nem volt kellő időnk foglalkozni, mert lekötött bennünket, hogy itthon rendbe tegyük a belső dolgainkat, és utána tudtunk volna már külföldön is fejleszteni. Viszont fokról fokra érlelődött, hogy valami változásra van szükség, itt elég nagy viták voltak, meg a politikai szempontok is gyakran ütköztek szakmai szempontokkal. Hogy mondjak egy példát: Köpeczi Bélát pl. mindenképpen le akarták váltani, merthogy ő a régi rendszernek az embere stb., stb., stb. Köpeczi Béláról ugyanakkor én tudtam, hogy mennyit tett a hungarológiáért, a nyugati kapcsolatokért, Erdélyért, tehát igyekeztem őt a szakértői körben tartani. A rendszerváltás ilyen állandó húzd meg, ereszd meg állandó belső viták közepette zajlott. Olykor védenem kellett olyan tudós szakembereket is, akik politikailag el voltak átkozva. Ebből elég sok belső konfliktusom adódott ezen az ingoványos területen. Főleg a Hunga-

rológiai Tanács és a külföldi magyar intézetek személyzetének megújítása során. Hálátlan feladat volt. Végül el tudtuk érni, hogy miközben fiatalítottunk, átalakítottunk, szelektáltunk, jó néhány tehetséges embert is behoztunk. Nem borult föl, de nem is alakult újjá egészen a rendszer. Mondhatjuk, e téren is viszonylag konszolidáltan zajlott az őrsváltás. Emlékezetem szerint valamelyest növeltük a forrásainkat is. Ezt ellenőrizni lehet.

– *Hogyan javasolná az ellenőrzést?*

– Először azt kellene megnézni, hogy 1985-ben, 1990-ben, 1994-ben hogy alakult például a Magyar Államnak a hozzájárulása, milyen fizetést kaptak ezek a külföldi magyar lektorok és vendégtanárok, illetve a szisztéma hogyan alakult.

Ezt azért is mondom, mert emlékezetem szerint mi voltunk az elsők, akik már nyilvános pályázatot hirdettünk meg a lektori, vendégoktatói helyekre. Tehát a rendszerváltás egyik eredménye a nyilvános pályázat volt, lehetett jelentkezni, és a pályázókból válogatták ki a jelölteket, nem pedig kijelölték, hogy kit küld ki az OM. Megfordult az a korábbi szisztéma, amikor különböző politikai és szakmai szempontok együttesében kijelölték, hogy ki megy ide vagy amoda oktatni. Az új rendszerben lehetett jelentkezni, és több személy közül lehetett válogatni, hogy kit küldenének ki, és kit fogadnának szívesen akár a magyar intézetekben, akár a lektorátusokban. Ezt a területet a minisztériumban mindvégig Kissné Papp Margit felügyelte. Őt is támadták, de én a munkáját értékeltem. Tudtam, hogy szakmailag elkötelezett, tapasztalt köztisztviselő, aki harcosan védte e zűrös terület érdekeit. Megmaradt a posztján, de olykor le kellett ülnünk, meg kellett beszélnünk, hogy nem úgy van, mint volt régen, most már nem a pártközpont irányít, hanem szíveskedjél első helyen a szakmai érveket s főleg a nyelvtudást és a rátermettséget figyelembe venni...

– *Erről konkrét példákat is tudna mondani?*

– Részletekre már nem emlékszem. Egyre viszont határozottan – amikor láttuk ezeket a belső huzakodásokat és a külügyi tárca ellenállását –, elszántuk magunkat arra, hogy letezzünk egy olyan előterjesztést, amelyben rendezzük dolgainkat. Kósa Lászlóval, Kiss Gy. Csabával, Entz Géza államtitkárral, Jankovics Józseffel, Töttösynével és másokkal, talán Ujváry Gábor is ott volt, tehát a kollégáimmal és külső szakemberekkel elkészítettük A hungarológia intézményrendszere hazai háttérbázisának megújítása és feladatai című koncepciót, amit az előbb már említettem. Ezt először a megújult Hungarológiai Tanács vitatta meg, utána készült az előterjesztés, amelyet többszörösen, megtárgyaltunk, egyeztettünk. Próbáltuk megvédeni a közvagyon, mert itt azért azt tudni kell, hogy egy csomó intézményt szét akartak szedni és privatizálni – a Zánkai Gyermekekudulótól, a Kultúra Külkereskedelmi Vállalaton át a Corvina Kiadóig –, amit mi megpróbáltunk megtartani, a köz javára hasznosítani ennek az intézményrendszernek a keretében. Az előterjesztésünknek azt volt a célja, hogy bizonyos vagyoni és intézményi alapokat teremtsünk ahhoz, hogy a magyarságkutatás és a magyar mint idegen nyelv oktatása, a magyarság külföldi propagandája

- később országimázsnak is nevezték - kellő súllyal tudjon szerepelni, kellő fejlődési lehetőséget kapjon. Aztán az általunk célzott intézmények jó részét később privatizálták...

- Egyébként erről a felterjesztésről néhány szót ezen kívül még tudna szólni? Mert azt hiszem ez nagyon fontos lépés az egész intézményesülés felé vezető úton, és amelynek bizonyára nagy szerepe volt abban, hogy a Balassi Bálint Intézet létrejöhetett. De vannak olyan pontok, amik nem valósultak meg?

- Itt meg kell mondanom őszintén, sokat jelentett, hogy a minisztérium akkor már újra egységes volt. Ez a tárca Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumként jött létre az 1867-es kiegyezés után, és az oktatás, a kultúra, az egyházügyi irányító főhatóságaként működött. Ezt csak Kun Bélának meg Rákosiék és Kádárék szedték szét, aztán sajnos 1998-ban ismét megtörtént a kultúra és az oktatás főhatósági irányításának szétválasztása, ami szerintem vétek volt. Tiltakoztam is ellene, de hiába. Oly mértékben összefüggenek e területek és a magyar hagyományokba annyira beleilleszkedett, hogy a tárcasovinizmus veszélyének kitenni nem szabad. Egészen másként lehet gazdája ugyanis egy többfunkciós intézményrendszernek a VKM, mint az OM. Amiatt is javasoltuk, hogy a hungarológia intézményrendszerét kellő vagyoni alappal önállósítani kell, és kormányzati alapítványként kell működtetni, mert egy szaktárca nem képes jó gazdája lenni. Különösen, ha éves költségvetési kereteit folyton szorongatják. El kell mondanom, hogy még a Művelődési- és Közoktatási Minisztériumban is belső viták voltak. Megosztott volt e terület felügyelete a minisztériumban. Az általam vezetett Felsőoktatási és Kutatási Főosztályhoz tartozott a hungarológia és a magyar mint idegen nyelv oktatása, az akkori Magyar Nyelvi (Kodolányi) Intézet. A külföldi magyar intézetek pedig Fekete György kulturális államtitkár úrhoz. Az utaztatást és a források elosztását a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya kezelte. A kultúrával, a kutatással és nemzetközi kapcsolatokkal tehát a minisztériumon belül gyakorlatilag három államtitkárság három főosztálya foglalkozott. A minisztériumon belül - hosszas viták, győzködések árán - sikerült megnyerni a csatát, a társfőosztályok belenyugodtak abba, hogy ez az előterjesztés kapjon zöld utat. Vállaltuk, ha a kormányzat rábólint, akkor természetesen közreműködnek a törvénytervezet kimunkálásában. El akartuk érni, hogy a többi tárcat is megnyerjük erre. Ezért terveztük, hogy minden érdekelt tárca és intézmény - az akadémiától az OMF-n keresztül azok a tárcák, amelyek ezen a területen érintettek, mint pl. a Külügyminisztérium - kapjon szerepet a Tanácsban, de maga az intézményrendszer az függetlenül és önállóan működjék. Legyen egy olyan központi szervező erő, mint amilyenné most az Ujváry Gábor vezette Balassi Intézetet szeretnénk fejleszteni. Ma azonban nem egészen az a szituáció, mint amit mi annak idején elképzeltünk, mert a BBI csak egy tárcahoz tartozik, és anyagilag jóval kiszolgáltatottabb helyzetben van, mint voltak elődei. Eredeti terveink szerint nagy alapítványi tőkével és vagyoni alapokkal egyaránt rendelkezett volna az önálló új intézmény, s természetesen olyan nemzetközi kapcsolatokkal, amely följjogosította volna arra, hogy

többféle ösztöndíjat viszonyossági alapon létesítsen. A Goethe Institute-tól kezdve a Cervantes Intézettel és a British Councilal, másokkal együtt olyan programokat valósítson meg, amelyet ma a BBI nem tehet. Sajnos az történt, hogy ez a koncepció, amint azt említettem, nem nyerte meg a Külügyminisztérium tetszését, és abban az időben – egyéb okok miatt – a MTA sem állt mellénk. Velük ugyanis más területen, a magyar tudományos kutatás irányítása és finanszírozása kapcsán ütköztünk össze. Az Akadémia elnökével azon kaptunk össze, hogy az akkor készülő felsőoktatási törvény koncepciónkban visszaállítottuk a doktori rendszert mint tudományos fokozatot. (1950 után nálunk csak az Akadémia adhatott kandidátusi és doktori fokozatot.) Hiába mondtuk, hogy mindenhol máshol a világon a PhD és az egész doktori szisztéma az egyetemekhez tartozik, s korábban nálunk is ez volt a rend, sőt csökevényesen megmaradt és tovább él – érveink nem hatottak. Eme érveinket nem fogadta el az Akadémia elnöksége, nem akarta elfogadni a tudományos hierarchiában egy lépcsőnek az egyetemi doktori fokozatot, mert szerintük ez a hazai tudományos minősítés rendszerébe nem illeszkedik bele. Ezen jelentős vita zajlott köztünk csakúgy, mint az anyagi támogatáson, mert mi egyenrangúnak tartottuk az egyetemi kutatásokat az akadémiai kutatásokkal, és hasonló támogatottságot igényeltünk számukra. E vitáink miatt aztán az Akadémia is fúrta a tervezetet. Nem oly egyértelműen, mint a Külügyminisztérium, hanem más területeken való érdeküközéseink miatt opponálta a hungarológiai fejlesztési koncepciót az Akadémia.

– *A Külügyminisztérium tárcaféltésből vagy az anyagi támogatás miatt tett így?*

– A Külügyminisztérium ismét saját kebelébe akarta vonni a kulturális kapcsolatok, tehát azt akarták, hogy ez a bizonyos intézményrendszer, kvázi úgy működjön, mint hajdan a pártállamban, amikor Kulturális Kapcsolatok Intézete a Külügyminisztérium irányítása alatt állt. Azt akarták, hogy a Külügyminisztérium dirigáljon a külföldi magyar kulturális intézeteknek. Ezt az ellenvéleményt sajnos Jeszenszky Géza írta alá, és ő Antall József tanítványaként, Andrásfalvy Bertalannal szemben nagyobb befolyással bírt a kormányban. A lényeg az, hogy Antall József végül is nem támogatta a mi koncepciónk, így az el is sikkadt.

– *Gondolja, hogy személyes okok befolyásolták Antall Józsefet?*

– Ebben az esetben sajnos személyes okok is befolyásolták, igen. Főleg azért, mert a Külügyminisztérium és a külügyminiszter fölöttese közvetlenül Antall József volt, aki úgy vélte, ezáltal is erősödhetne a külügyminiszter és az ő posztja is. Ennek is tulajdonítható a kudarcunk. Talán ha lett volna még három év, akkor ezt valószínűleg sikerült volna kiérlelni és megvalósítani. Közben azonban kormányváltás történt, és az új kormány nem törődött a hungarológiával, nekik a kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy ezzel foglalkozzanak, és így tulajdonképpen elsikkadt ez az akkori ötlet. Hál' istennek, az ezredfordulón azért újból előkerült a terv, és ha felemás formában is, de megvalósult a Balassi Bálint Intézet létrejöttével.

– És tulajdonképpen mi lett a zánkai táborral, ami végül nem integrálódott az intézménybe?

– Mi még egységben kezeltük az összes külföldit, a külhoni magyarokat és a magyarul tanuló külföldieket egyaránt. Úgy véltük nemcsak a külföldiek számára kell vállalni a magyar mint idegen nyelv oktatását, hanem a nyugati magyarok, a szórványban élő magyarok anyanyelvi oktatásával, ennek az intézményrendszerével is törődni kell állami szinten. Akkor még a Magyarok Világszövetsége is foglalkozott ezzel társadalmi szinten, de mi úgy véltük, állami szinten is törődni kell velük. Aztán a határon túli magyarok, magyar iskolák intézményrendszerének az ügyeivel is foglalkozzék ez az akkor még Collegium Hungaricum Központnak álmodott intézmény, amit most Balassi Bálint Intézetnek hívunk.

Zánka arra lett volna jó, hogy ott egy rendszeres továbbképző központja legyen a hungarológusoknak és a tanároknak, nyáron pedig képző- és üdülőhelye a diákoknak. Elképzeléseink szerint folyamatosan jöhettek volna ide, a Zánkai Gyermekközpontba a magyart mint idegen nyelvet tanuló diákok külföldről; jöhettek volna a nyugati diaszpóra magyar cserkészei, tanítói és diákjai s jutalomként a hazai és a határon túli magyar iskolák jeles diákjai egyaránt. Jöhettek volna a tanárok is gyakorlati továbbképzésre, tehát tanártovábbképzés és tanító továbbképzés céljával.

– Kár, hogy nem valósult meg. Az Ön véleménye szerint milyen koncepció alapján támogatták a külföldi magyar oktatóhelyeket?

– Az az igazság, hogy ilyen részletekre én már nem nagyon emlékszem. Amire emlékszem, az, hogy az éves költségvetés tervezésekor erre beterveztünk egy bizonyos összeget, és természetesen a célunk az volt, hogy külföldi egyetemeken, főiskolákon oktatók ne maradjanak el az ottani oktatógárdának a fizetésétől. További alku volt, hogy ebben milyen részt vállaljon Magyarország mint küldő fél, és milyen részt vállaljon a fogadó fél. Ebben a viszonyosságot akartuk megvalósítani, tehát Magyarországra is jöttek külföldi vendégtanárok és lektorok, akiknek a fizetését részben a magyar állam, illetve a magyar egyetemek, részben pedig a küldő fél fizette. Ebben azonban óriási különbségek voltak. Magyarországon kapott fizetésüket zsebpénzként kezelték azok, akik Angliából, Franciaországból vagy Németországból jöttek ide vendégtanárnak vagy lektornak, míg a mieinknek tulajdonképpen az volt a jövedelme, amit ott kaptak, és inkább volt zsebpénz az, amit itthonról kaptak.

Egy dologra mindenképpen törekedtünk, hogy lehetőleg minden, a magyarul mint idegen nyelvvel foglalkozó intézmény – legyen az akár tanszék, akár tanszékcsoport, akár csak egy nyelvoktató program – lehetőleg kötődjön Magyarországhoz, hozzánk, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz, akár csak úgy, hogy rendszeresen, évente könyvet, tananyagot stb. küldünk, ha lektort vagy vendégtanárt nem is, mert nincsen megállapodás. Igen, mi azt szeretnénk volna, ha mindenkivel egyenlően bánunk, mindenki egyenjogúan vehessen részt ebben a munkában és kérhessen támogatást tőlünk, akár pályázati úton,

akár másképpen. Ebben sajnos a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályával nem tudtunk egységre jutni. Nekünk megvolt a szakmai koncepciónk, de a pénzt a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya kezelte. Emiatt az a szisztéma, hogy az ott elért eredmények, a hallgatók létszáma, hogy a szükségletek és igények szerint tudjuk fejleszteni hungarológiai oktató- és kutatóbázisainkat a külföldi egyetemeken és főiskolákon – meghíúsultak. Hiába volt jó a koncepciónk, ha nem volt hozzá pénzügyi alap, kormányzati szándék, hogy elképzeléseinket a gyakorlatban is megvalósítsuk.

– Ismét a széttagoltság problémája. Ön szerint voltak-e preferált oktatóhelyek, és ha voltak, akkor miért éppen azok?

– Voltak. Hát egyrészt a tradíciók, hogy melyik milyen régóta működött, másrészt a nemzetközi kapcsolatokban melyik országgal tudtunk olyan kétoldalú kulturális megállapodást kötni, amely előnyt jelentett a magyar mint idegen nyelv oktatásában. Emlékezetem szerint Olaszország, Németország, Finnország, Franciaország voltak a preferált oktatóhelyek, meg talán a szomszédos országok közül egy-kettő. Akkoriban kezdtük el létesíteni Pozsonyban, Ungváron, Kolozsvárott a hungarológiai tanszékeket, mert korábban ezeken az egyetemeken nem volt, egyedül Bukarestben volt.

Még egy térség van, ahol személyesen is közreműködtem, hogy megvalósuljon a hungarológia oktatása. Kezdeményeztem Dél-Amerikában, Ausztráliában, Japánban, illetve más helyeken, ahol addig nem volt magyar mint idegen nyelv oktatóhely. Kanadában, Torontóban az ottani magyarok közreműködésével és hathatós anyagi támogatásával alakították ki Torontói Egyetem Magyar Tanszékét. Bloomingtonban szintén egy ottani magyar professzornak a segítségével és az MTA támogatásával jött létre annak idején, még a Kádár-korszakban a tanszék. Az USA Rutgers Egyetemén viszont mi hoztuk létre a Magyar Tanszékét, személyesen én tárgyaltam velük, majd Andrásfalvy miniszter úr írta alá a Rutgers Egyetem rektorával a megállapodást, s létrehozták a tanszékét. Ebben dr. Nagy Károlynak – aki az Anyanyelvi Konferencia egyik vezetője s a Rutgers Egyetem tanára volt – igen sok munkája és jelentős szerepe volt. Ugyanígy terveztük azt, hogy Dél-Amerikában, Sao Paulo-ban, az egyetemen – Piller Éva és egy magyar egyetemi oktató közreműködésével – létrehozzuk a magyar tanszékét, ami már-már kialakult. Hasonló volt a helyzet a melbourne-i egyetemen is. Ezek a tárgyalások éppen elkezdődtek az 1996-os budapesti Világkiállítás fényében; azután meg is feneklettek. A Világkiállítás nagyon nagy lökést adott volna az egész hungarológia, ezen belül a magyar mint idegen nyelv-oktatás fejlesztésének, de azt a régi-új MSZP-SZDSZ korifeusok sajnos felelőtlenül lemondták. Nem valósulhatott meg a „Kommunikáció egy jobb világért” EXPO, és ez által óriási veszteség ért bennünket mindenféle szempontból. Főleg a magyar felsőoktatásnak származott belőle felmérhetetlen vesztesége. Az akkori rektorokkal együtt már előzetes tárgyalást kezdtünk a kiállítókkal, akik 45 milliárd Ft értékű támogatást helyeztek kilátásba oly módon, hogy a létesülő egyetemi campus térítésmentesen kapta volna meg, adományként,

a nemzeti pavilonokat, sőt a kiállítási tárgyak egy részét is. A Vatikántól kezdve a németeken keresztül, az osztrákokon, angolokon, finneken és a japánokon át sokan felajánlották, hogy adományként kapja az egyetem épületét, kiállítási tárgyait, mi pedig ígéretet tettünk, hogy az épületeken megőrökítjük az adományozó vagy az az által ajánlott személy, intézmény nevét.

– *Milyen jellegű támogatásban részesítették az oktatóhelyeket az Ön megítélése szerint?*

– A támogatások elosztását tudtommal a Magyar Nyelvi Intézet, a Kodolányi Intézet végezte. Emlékezetem szerint itt is volt egy nagyon kellemetlen, belső vita, amire csak homályosan emlékszem. A múltbéli politikai szándékok miatt, az intézet vezetőivel kapcsolatban vizsgálat folyt, amelynek során kiderültek problémák, és aztán egyik vezetőt le is kellett váltanunk, el is kellett küldenünk. Már csak arra emlékszem, hogy ez egy elég kellemetlen folyamat volt e területen, éppen az én főosztályvezetői működésem kezdetén. Fontos volt, hogy e téren rendet teremtsünk, mert elfogultságot jelentettek be külföldről, nem azt az embert küldték ki, akit kiválasztottak, hanem mást, és a támogatások elosztása sem az érdeknek megfelelően történt. Ezért azt kértük, hogy egy erre vonatkozó szabályzatot vagy ügyrendet dolgozzanak ki, és a minisztérium által jóváhagyott ügyrendnek megfelelően történjék a jövőben az ügyek intézése. De a minisztérium nem nagyon szólt bele az ügyek intézésébe. A minisztérium az erre szánt költségvetési pénzt odatelepítette, és gyakorlatilag az intézménynek – tehát a Magyar Nyelvi Intézetnek (a Kodolányi Intézetnek) – már magának kellett szerveznie, intéznie belül a dolgokat. Munkatársam, Papp Margit kijárt és olykor talán adott instrukciókat is.

– *Beszélne arról is, hogy a külföldi oktatóhelyeket hogyan támogatták a minisztériumok?*

– Említettem, hogy a külföldi oktatóhelyeknek a támogatását nem a minisztérium, hanem az intézet végezte. Mi nem szóltunk bele, az intézet megtervezte, benyújtotta a költségvetést, mi harcoltunk érte, hogy megkapják, s ha elfogadták, akkor a pénzt hozzá utalták, és ők intézték a továbbiakban az ügyeket. Azért volt az a kellemetlenség és a vizsgálat, mert nem egyenrangú elbárással tették ezt.

– *Akkor még nem alakult meg az NHK, ugye?*

– Ha jól emlékszem később, talán éppen 1989-ben jött létre a Nemzetközi Hungarológiai Központ (NHK). Akkoriban ennek a vajúdása: az NHK, a Kodolányi Intézet és a Márton Áron Kollégium létrejötte, a magyar intézetek és tanszékek együttműködésének rendezése miatt is el kellett készítenünk az említett előterjesztést, bemutatva, hogy együtt többre képesek, mint külön-külön, de a forrásuk nem elég. Ezért kell majd nagyobb keretből, koordináltabban és több pénzzel működtetni a többfunkciós intézményrendszert. Előterjesztésünk azzal érvelt, hogy tágabb összefüggésben tekintsük, és ne pusztán csak azt nézzük, hogy a magyart mint idegen nyelvet miként oktatják, hanem azt is, hogy Magyarország külföldi megítélését és a magyar kultúra

külföldi terjesztését hogyan szolgálják. Konceptiónk szerint, ha ez az intézményhálózat jól működik, nemcsak kultúránk terjesztéséhez, hanem az idegenforgalomhoz, a magyar áruk külföldi fogadtatásához és népszerűsítéséhez is hozzájárul. Segíti a magyar művek idegen nyelvi fordítását, azt, hogy többet és jobban tudjanak rólunk a világban. Ezt a folyamatot próbáltuk fölerősíteni a kilencvenes években, főleg 1993–94-ben, akkor már a Világkiállításra is készült az ország. A kormányváltás után az EXPO-t lefűjták, s utána már ez sem volt olyan fontos.

– *Az Ön megítélése szerint ez a támogatás mennyire érintette a magyar államkasszát?*

– Ez ezrednyi léptékben, ezrelékekben mérhető, de nem tudom pontosan.

Arra emlékszem, hogy a tárca költségvetésében jelentősebb tétel volt, de ott is alig érte el a MKM költségvetésének 1-2 százalékát. Ha ide számítom a hazai hungarológiai intézeteket, kutatásokat, mindent, ami ide sorolható, akkor közelítette a tárca költségeinek 3-4 százalékát.

– *Tehát ennyi közvetlen állami támogatás volt anyagi, de alapítványi, könyvadománybeli vagy egyéb támogatásokat is tudna említeni?*

– Abban az időben sajnos eléggé fölerősödött a hazai könyvkiadók privatizációja. Privatizálták a Szépirodalmi Kiadót, a Magvető Kiadót, a Corvina Kiadót, az Akadémiai Kiadót stb. – rengeteg könyvet kaptunk adományként. Legtöbbet az általam vezetett terület kapott, amelyik a határon túli magyaroknak és külföldre is tudott a könyvadományokból küldeni. Tehát könyvtámogatás ekkoriban bőséges volt, annyi könyvet kaptak, amennyit elszállítottak, főként a korábbi időszak könyveiből.

– *A felhalmozott könyvekből?*

Igen, a kiadók fölajánlották, mert meg akartak szabadulni korábbi termékeiktől. Ebben az időben jött létre a Pro Hungaris Kultúráközvetítő Alapítvány is, amelynek egyik célja volt az, hogy a kapott könyvadományokat kiszállítsa, elvigye, közvetítse főleg a határon túlra. Jutott a könyvadományokból a Kodolányi Intézetnek is elég bőségesen abban az időben, amit kiküldhettek vagy vihettek a külföldi oktatóhelyekre.

– *Ez még a Kodolányin keresztül ment?*

– Vagy az NHK-n keresztül. A Magyarok Világszövetsége főtítkáráként elég sok könyvet küldtem én magam is. Főleg a nyugati szórvány magyarjainak és a határon túli magyaroknak postáztunk és szállítottunk ki több százezer taneszközt, tehát nemcsak könyveket, hanem CD-t, CD-ROM-ot és különböző más taneszközöket.

– *Mely szervezeteknek, intézményeknek?*

– Magyar házaknak, magyar iskoláknak, magyar egyházaknak, magyar szervezeteknek, tulajdonképpen mindazoknak, akik jelentkeztek és kértek. Könyvet mindenkinek tudtunk küldeni. És adtunk is ki olyan kiadványokat, amelyek segítségül szolgáltak számukra. A *Magyar Krónikát* kiadtuk angolul, magyarul egyaránt, amely nagyon hasznos volt, mert egy szép, színes, A/4 formátumú – a magyar honalapítás millectenáriumi programismertetőjének

szánt – százoldalas, fotókkal teli könyvben egy kis magyar történelmet kapott az olvasó. De adományoztak külföldről is könyveket, amelyeket aztán mi küldtünk ki a külföldi magyar tanszékeknek. Akkor adományoztuk például jónéhány helyre Sisa Istvánnak a *The Spirit of Hungary* című nagyon híres könyvét, amely hat vagy hét kiadást ért meg Amerikában. A magyarok történetének egy ausztráliai (angol nyelvű) kiadásából többszáz példányt mi kaptunk és küldtük tovább, nemcsak a magyar felsőoktatási intézmények könyvtárainak és a szórvány magyarok intézményeinek, hanem – a Hungarológiai Központon keresztül vagy annak a címlistája alapján – a Világszövetségből is juttattunk ezekből a külföldi magyar lektoroknak. Közös programokat is megvalósítottunk. A magyar kultúra külhoni műhelyei keretében volt egy olyan tanácskozásunk, amit a Nemzetközi Hungarológiai Központtal közösen rendeztünk meg: a Magyarországon végzett külföldi diákok találkozóját.

– *Mesélne erről a találkozóról?*

– A magyar honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából volt egy nagy rendezvénysorozatunk, aminek egyik rendezvénye volt a Magyarországon végzett külföldi diákok találkozója, amit a Balassi Bálint Intézet elődeivel közösen szerveztünk. Erre nagyon sok felől jöttek Magyarországon végzett s a Nemzetközi Előkészítő Intézetben, a Kodolányiban vagy a Magyar Nyelvi Intézetben magyarul tanult diákok. Vietnam, Kuba, Korea, Albánia, Szlovákia, Lengyelország, Bulgária, Oroszország képviselőivel beszéltem, de több felől jöttek végzett, volt diákok. Lehettek 150–160-an. Pedig nem tudtunk elég propagandát kifejteni, nem volt elég nagy címlistánk hozzájuk. Mindannyiunkat meglepett, hogy oly szép számmal utaztak ide, pl. Albániából jött egy 8 fős delegáció, akik még az ötvenes évek vége felé tanultak itt az egyetemeken, de jöttek Kínából, Koreából, Kubából, a világ másik feléből is eljöttek erre a találkozóra.

– *És ez hol zajlott ez a találkozó?*

– Ez részben az NHK-ban, részben pedig nálunk, a Magyarok Világszövetségében, végül egy dunai hajókirándulásra vittük őket. Emlékezetes, szép, sikeres volt az egész.

– *Az alapítóanyagok köréből tudna-e olyat említeni, amellyel Önnek dolga volt, vagy amit fontosnak tart megemlíteni a támogatások nyújtása terén?*

– A Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumi elnöke vagyok, ami egy viszonylag kis anyagi alappal működő alapítvány, de mi voltunk az elsők, akik a külhoni magyarokat segítettük. Évente Bethlen-díjat, Márton Áron emlékérmét, Tamási Áron-díjat osztunk ki azok között, akik a magyar kultúra terjesztésében és a magyarság megtartásában eredményesen munkálkodnak. Eddig 54 országból kaptak már díjakat azok a példa emberek, akiket e díjakkal szeretnénk előtérbe állítani, és rajtuk keresztül másokat is ösztönözni arra, hogy hasonlóképp tegyék a dolgukat. A Bethlen Alapítvány legalisan a nyolcvanas évek közepe óta működik, és minden kontinensről volt már kitüntetettünk. Több hungarológus is részesült már elismeréseinkben, de a magyarsággal foglalkozó

külföldi kitüntetettjeinket is meg kell említeni, mert Bohumil Hrabal, Zbigniew Herbert, dr. Christoph Pan mellett bolgár, lengyel, német, román, horvát, ukrán, cseh és szlovák műfordítók jelesei tőlünk kaptak először Magyarországon díjat, elismerést azért, hogy a magyar kultúra ottani népszerűsítésében közreműködtek.

A másik alapítvány, amelyben tevékenykedem, az a Pro Hungaris Kultúra-közvetítő Alapítvány, amely könyveket és különböző taneszközöket szállít külföldre. Legutóbbi találkozónkon a hungarológiai tanszékek vezetői is kaptak könyvadományt, de ez az Alapítvány elsősorban a szórványmagyarok és a határon túli magyarok támogatását és könyvadományozását szolgálja. Említhetem még a Magyar Örökség- és Európa Egyesületet és a Magyar Örökség-díj Bizottságot, amelynek tagja vagyok, s akiket elismerésben részesítünk azok szintén a magyar közélet kiemelkedő képviselői.

Nem vagyok tagja, de tudtommal ezt a célt is szolgálja az Illyés Közalapítvány, a Rákóczi Szövetség és az Apáczai Közalapítvány is. Meggyőződésem, az említett tervezetünkben szerepelt is, hogy kifejezetten erre a célra, a magyar nyelv és kultúra külföldi terjesztésére kellett volna egy saját alapítványt létrehozni.

- Milyen típusú támogatásokat tartana a jövőben fontosnak?

- Változatlanul amelletl vagyok, hogy most a Balassi-év kapcsán létre kellene hozni a Balassi Intézet bázisán – a hungarológiai intézményhálózat működtetését és fejlesztését szolgáló – olyan közalapítványt, amelyben közreműködhetne az Oktatási Minisztérium mellett a Külügyminisztérium, a Kulturális Minisztérium, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia. A Magyar Turisztikai Hivatal és a MALÉV is beszállhatna, mert az felmérhetetlen, hogy mit ad ez az intézményi hálózat a magyar turizmusnak. Nem akarom ismételni magamat, hogy ki mindenkinek kellene anyagi hozzájárulást adnia, hogy egy olyan jól működő közalapítvány jöjjön létre, ami kifejezetten a magyar nyelv oktatását, a magyar kultúra külföldi népszerűsítését, illetve terjesztését támogatja, de szolgálja az egész nemzetet is.

- Ön szerint ki vagy kik, illetve melyik szervezetek tették a legtöbbet a külföldi magyar oktatóhelyek támogatásáért abban az időszakban, illetve azóta?

- Természetesen mi, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és az általunk felügyelt nemzeti intézmények (OSZK, MNM, MOL, a BBI jogelődjei, az egyetemek stb.) tettük a legtöbbet, hiszen ez a fő feladatunk volt. Minden vitánk ellenére akkoriban jelentős mértékben támogatta e területet a Magyar Tudományos Akadémia, az Anyanyelvi Konferencia és a Külügyminisztérium is. Támogatta még az 1993-ban újjáalakult Magyarok Világszövetsége és létrejötté óta főleg a Duna Televízió, valamint a Magyar Rádió is rengeteget segített műsoraival. Az elmúlt évtizedben a két érdekelt minisztérium (NKÖM, OM) mellett szerényen az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap, a Határon

Túli Magyarok Hivatala és az Apáczai Közalapítvány is hozzájárult e terület támogatásához. Megemlítem a magyar egyházakat határon belül és túl, és a külhoni magyarok szervezeteit, mint akik sokat tettek a hungarológiáért is.

- *A határainkon kívüli egyházak?*

- Határon túli magyar egyházak főként azzal, hogy iskolákat létesítenek és tartanak fenn. A nyugati szórvány magyarság megtartásának a legfontosabb intézményi garanciája évtizedeken át az volt, hogy a katolikus és a protestáns egyházak létrehozták és fenntartották a hétvégi magyar iskolákat, valamint az, hogy a cserkészek, a Külföldi Magyar Cserkészszövetség keretében tanulták, elsajátították a magyar nyelvet, kultúrát. A magyar állam ehhez korábban semmiféle támogatást nem nyújtott. 2002 karácsonyára jelent meg az OM pályázati támogatásával a külhoni magyar diákok számára - Alföldy Jenő - Bakos István - Hámos Péter - Kiss Gy. Csaba közös munkájaként - készült *Haza, a magasban* című magyar nemzetismereti tankönyv, amely rendkívül nagy népszerűsége és használhatósága miatt a BBI bázisán, a HTMH támogatásával immár a világhálón is megtalálható a www.nemzetismeret.hu önálló honlapon. (Azóta onnan levették. Még a Bethlen Gábor Alapítvány honlapján föllelhető - B. I.)

- *Határon belül számíthattak egyházi segítségre?*

- Határon belül az egyházak, főleg a katolikus, a református és az evangélikus egyház, a határon túli és a külföldi egyházi kapcsolataikban segítették a magyar nyelv és a kultúra ápolását, megőrzését. De alapvetően a külföldi magyar egyházak voltak azok, amelyek effektíve elvégezték a munkát, és ahhoz - zömében híveiktől - megszerezték a támogatást is. Nem a magyarországi egyházaktól szerezték, mert azok is inkább támogatásra szorultak. A nyugati magyar egyházak és szervezetek ezen túl az elcsatolt területek magyarságának is igen sok támogatást adtak és szereztek nyugaton az elmúlt fél évszázadban, amiért köszönettel tartozunk nekik mindannyian.

- *Nagyon sok eredményről és legalább annyi gondról, megoldandó feladról beszélt. Utolsó kérdésként mégis föltenném, hogy mennyiben tartja hatékonynak a saját szakterületén a magyar támogatási politikát, mit szeretne még összegzésképpen hozzátenni?*

- Nem tudom megítélni, és megvallom őszintén, nem is látom át a jelenlegi magyar támogatási politikát. Eléggé szétszórtnak találom, mondhatnám úgy, hogy külön-külön kell futni és megelni azokat a forrásokat, amelyekből valamilyen támogatást lehet szerezni ennek a területnek a fejlesztésére. Mivel ez nem koncentrálódik, súlyos gondokkal küszködünk. Ezért javaslom egy olyan közalapítvány létrehozását a Balassi Bálint Intézet bázisán, amely kifejezetten a magyar nyelv és kultúra, a magyar imázs ápolását és fejlesztését szolgálja, s amelynek rendkívül fontos szerepe lehet az Európai Unióban is. A Balassi Bálint Közalapítvány működtetője és fő felhasználója az Intézet, illetve a hungarológiai hálózat legyen, a kuratórium tagjai pedig a főbb támogatókból tevődjenek össze. Én jelenleg ezt tartanám a legeredményesebb és a leghasznosabb megoldásnak. A támogatók rendszeres anyagi hozzájárulása adna garanciát arra, hogy évente ellenőrizzék azt, hogy pénzüket gondos gazdaként célszerűen

használják-e fel a hungarológiai intézményhálózatban, azt hová és mire költik, így valószínűleg jobban lehetne a BBI-nek vállalkoznia közös feladatokra. A Köz-alapítvány segítené az intézet függetlenebb működését, de nagyban ösztönözné a külföldi magyar intézmények működésének és a magyar nyelvoktató bázisoknak a fejlesztését, illetve a magyar kultúra és hazánk külföldi népszerűsítését is. Úgy vélem, hogy ehhez túl kellene lépni a tárca határain, és ezért lenne fontos az említett közalapítvány. Ha már egy ilyen többfunkciós intézetet csak részben lehetett létrehozni, és sovány kenyéren, gondokkal működtetni, legalább a közalapítvánnyal teremtsük meg az érdekeltek kölcsönös függőségét s a kellő anyagi alapokat. A kölcsönös érdekeket materializálva az eddigieknél jobban kellene támogatni nemzeti helytállásunkat és gyarapodásunkat az Európai Unió keretében, jó hírünk terjedését a világban. Erre a Balassi Bálint Intézet és a hungarológiai hálózat fejlesztése jó esélyt, lehetőséget kínál.

Budapest, 2004. április 26.

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Kedves Olvasóim!

A hosszú interjúért szíves megértésedet, elnézésedet kérem. Azt még el kell mondanom, eddig miért maradt fiókban a kézirat. A koncepció perre emlékeztető módszerrel leváltott dr. Ujváry Gáborral, a Balassi Bálint Intézet (BBI) főigazgatójával távoztam én is a BBI-ből. Ekkor – Magyarország Európai Unió csatlakozása alkalmából –, 2004. ápr. 30-án Budapesten fölavatták a világ legnagyobb homokóráját, épp az Ötvenhatosok terén. Az IDŐKERÉK, amelynek átmérője 8 méter, szélessége 2 méter, súlya 60 tonna; vörös gránitból, rozsdamentes acélból, golyóálló üvegből készült. Belsejében finomszemcsés homok hullt az alsó részbe. „Hazánk új szimbóluma lehet az Időkerék” – hirdették (*Magyar Hírlap*, 2003. máj. 10.). A projekt 350 millió Ft-ba került; 220 MFt-t állami támogatásból, a többit magánbefektetők hozzájárulásaiból fedezték. Az Időkerék felavatása után csak négy hónapig működött, nem bírta az időjárás viszontagságait. Nem hazánk, hanem – a „Vaskefével” együtt – a korabeli magyar pártállam EU-szimbóluma a főváros pesti fele egyik szakrális terében. Ma is ott áll.

Nemzetünk Európai Unió csatlakozásának méltó szimbóluma lehetett volna Buda várában; a trianoni sebeket orvosoló, a lengyel menekülteket befogadó Teleki Pál szobra, amelyet száműztek szülővárosából. 2004. április 3-án lengyel-magyar szoboravató ünnepségen avattuk föl a tudós-államférfi szobrát, Rieger Tibor alkotását, több ezer honi és külhoni magyar, lengyel, illetve sok külföldi vendég részvételével, a befogadó Balatonbogláron.

A hosszú interjúért szíves megértésedet, elnézésedet kérem. Fárasztó e kortörténeti dokumentum, de talán a kommentárral együtt, fontos adalék felkérő leveled utolsó kérdéseire – *Te mit vársz az államtól? S vajon Ő mit vár(hat) tőled?* – adandó válaszaimhoz.

A rendszerváltás óta elvártam, hogy a magyar állam EU-tagként teljesíti nemzetépítő- és védő feladatait, orvosolja a pártállami sebeket, szolgálja az európai magyar jövődőt, polgárait. Tőlem elvárhatta az Államom, hogy tevékeny honvédő polgára, családom és közösségeim javát szolgáló nemzetépítő-nevelő programjainak szorgos munkatársa maradjak. 77. évemben imádkozom népem, unokáim jobb jövőjéért, értük tenni már keveset tudok. Készülök hazafelé; s magamban dúdolom kedves népdalomat:

*Vessünk számot én édes Istenem,
hogy lelkemet ne kelljen féltennem,
hogy lehessen bátrabban szólanom,
midőn meg kell előtted állanom.*

Buda, 2020. január 10-én

